

blir la Seu de València.

Però el treball posterior al 1469 ens és conegut per documentació escrita sobretot de l'Arxiu de la Seu de València, que ens informa dels noms dels dos artistes italians, autors de la meravella de nou admirada: Francesco i Paolo. Però inicialment eren tres, car també hi havia un tal Ricard ('Riquart'), que no hauria passat l'examen previ i així no se li pot atribuir cap dels àngels músics. El detall d'haver estat desqualificat en el dit examen previ consta pel *Llibre d'obra* del 1506, de l'arxiu de la mateixa Seu, segons el qual els pintors encarregats del treball en "lo cap de la capella de la Verge Maria de la Seu, ço és de pintar al fresc", es deien "mestre Francisco [Pagano] e all'altre mestre Paullo [di San Leocadio], hoc encara un altre, qui vench ab ells, qui dien mestre Riquart, lo qual mestre Riquart no-s meté en rebada la dita pintura e açò per ensays, qui feren fer a la u e a l'altre, qui mills faria la dita pintura" (36, nota 35).

El mot 'rebada' del fragment acabat de transcriure ha entrebancat l'amic Navarro (des d'ací cordialment saludat!), quan el sentit d'aquells passos previs a la determinació del o dels pintors que resultarien encarregats de l'obra dels àngels músics és claríssim; encara ara la paraula 'bada' té en el diccionari de l'IEC el sentit de 'guaita, sentinella' i entre les accepcions transitives del verb 'badar' hi ha la d'encantar-se mirant alguna cosa'; el fragment transcrit ens diu que tots tres aspirants hagueren de sotmetre's a una primera prova, la dels 'ensays', prova que mestre Ricard no superà i que per aquesta raó ja no fou admès a la 're-bada', és a dir a la 're-visió' o segona examinació de les o d'altres mostres, ja només dels dos aprovats. Només aquesta 'rebada' hauria donat els noms dels dos pintors, als quals el bisbe i capítol de la Seu de València haurien encarregat dibuix i pintura dels àngels músics, davant els quals encara avui 'badem' i 'rebadem' sempre que tenim el goig de contemplar-los, directament 'in situ', o en les vuitanta-dues reproduccions fotogràfiques en les làmines de les pàgines entre 262 i 263 del present volum.

Enhorabona pel descobriment, per la seva reutilització, per les possibilitats de gaudir-ne a distància i per les informacions ofertes a mans curulles pels autors d'aquest llibre.

Al darrer moment em ve davant els ulls un fragment de lletra del rei Martí l'Humà a Pere d'Artés, personatge ben conegut per la seva relació amb fra Francesc Eiximenis; es troba a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg. 2247. F. 110, i diu així: "...som contents que us retirets e tingats per al vostre star les cambres dels àngels, ab totes les altres cambres e retrerts...". Hi hagué alguna relació entre aquells àngels d'algunes cambres del palau reial de València, el llibre d'Eiximenis i els força més joves àngels cantors de la seu de València? Desitgem que algú ho esbrini.

Josep Perarnau

SANTIAGO SOBREQÜÉS I VIDAL, *Joan Margarit i Pau. La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*, Barcelona, Editorial Base 2006, 438.

Obra enllestida en castellà pel seu autor el 1951 i presentada a un premi de biografies convocat per l'editorial Aedos aquell mateix any, es publica ara, al cap de seixanta-tres anys, traduïda en català per Antoni Dalmau, quaranta anys després de la mort del seu autor. Potser no serà inútil recordar ara que el llibre de Sobrequés no fou premiat; qui se'n va endur els honors i la moma del premi fou don Hipólito R. Romero Flores, que va veure coronat el seu treball *Biografía de Sancho Panza*. Sembla una trufa, però no ho és. Perquè sigui atorgat un premi de biografia a la d'algú que no ha existit, no cal que tothom s'hagi tornat boig. N'hi ha prou de viure en un país regit per un dictador que era un sergent i es pensava que era general, molt donat a afusellar. En realitat, però, s'ha de reconèixer que sí, que tothom s'havia tornat boig, almenys en el sentit d'haver-se adaptat a viure en la irrealitat pura i simple. Val a dir que al

cap d'uns anys l'editorial Aedos, recuperat el respir i el sentit de la realitat, va anar publicant una 'biblioteca biogràfica catalana' de més de quaranta títols, que fou com un riu d'aigua en un desert. Aleshores Sobrequés estava embrancat en altres projectes, i ni ell ni Aedos no van pensar, sembla, a recuperar la biografia de Margarit.

També cal remarcar abans d'entrar en matèria que el llibre ha estat publicat pel fill i pel nét de l'autor. Havent conegut el pare, el fill i el nét, em sentiria autoritzat a dir que la decisió de publicar un text enllestit fa tant de temps no ha estat guiada únicament per raons familiars, sinó molt poderosament per raons tècniques i "de mercat". No dic per raons mercantils, sinó "de mercat": oportunitat davant l'escaïença imminent del centenari de Santiago Sobrequés, oportunitat de treure en català un llibre que havia estat pensat en aquesta llengua i escrit en una altra per imposició, oportunitat de rescatar un text que s'havia escrit paral·lelament a l'obra de Robert B. Tate, *El Cardenal Margarit*, i que la completava en molts aspectes, oportunitat d'oferir elements de judici sobre una desgraciada peripècia històrica catalana en uns moments particularment seriosos de la vida política de Catalunya. I, per sobre de tot, el públic cultivat català fa temps que sap que Santiago Sobrequés fou un gran historiador i un home de tremp moral molt fort. Un altre inèdit seu, després de la publicació de l'epistolari amb Jaume Vicens i Vives, només podia ésser benvingut.

Escrit segons les bases establertes l'any 1951, el llibre es presenta sense l'aparat metodològic d'un treball històric. No hi ha notes, ni referències bibliogràfiques, ni quadres, ni gràfiques, ni estadístiques. Aparentment sembla una novel·la. I, a més, resulta que la seva lectura és infinitament més engrescadora que moltes d'aquelles novel·les, cadascuna de les quals s'assembla a totes les altres. Entenguem-nos: Sobrequés no ha escrit una novel·la, sinó la biografia d'un personatge gironí eclesiàstic —bisbe i cardenal—, emmarcant-lo de ple en el seu temps. La sorpresa ve donada perquè el relat és viu com la inserció successiva d'una figura en les circumstàncies del seu temps, amb el benestès que aquestes circumstàncies són el plat fort de l'obra i, sobretot, són magistralment conegudes i relatades per l'autor. És en aquest aspecte, sobretot, que l'obra de Sobrequés complementa l'esmentada de Tate. La biografia de Tate insistia més en el personatge interior, en el desplegament de les facultats intel·lectuals i morals del bisbe, de l'historiador i del pensador polític. Sobrequés dona el personatge plenament immers en el remolí del seu temps —que fou revolucionari—, subratlla la seva faceta d'home polític, d'ambaixador, de canceller, de cap de partit i d'home que sap reflexionar davant les inflexions de la història. El Margarit de Tate resultava una figura del Renaixement, una figura una mica marmòria, alta i transcendent. El Margarit de Sobrequés és més humà, és un entusiasta, un arrauxat, algú que sap reaccionar com un argent viu, algú també amb zones d'ombra, capaç d'algun excés puntual, capaç tanmateix de recapacitar fredament. Un home en un temps determinat, ben coneguts home i temps, això és el llibre, tan matiner, de Sobrequés.

En el seu moment ningú no va conèixer millor que Santiago Sobrequés la història de Girona. En el llibre sobre Margarit aquest fet és dominant. I encara que avui, al cap de més de seixanta anys, el llibre porti sentors d'un altre clima historiogràfic, el treball de Sobrequés estimula en una direcció que ha estat poc treballada: el nostre segle XV, assenyaladament l'època de les torbacions de Joan II, donaria per a dreçar moltes biografies com les de Margarit. És evident que algunes no serien tan interessants, a causa dels factors individuals que pesen en el cardenal i que no serien documentables en altres personatges del seu temps, assenyaladament del seu entorn i del seu cercle familiar. Però els factors individuals, per presència o per defecte, pesen sempre, i van pesar en la guerra civil del XV, i de quina manera. Com que aquella guerra ha estat llegida des d'òptiques catalanistes contemporànies obligadament anticastellanes, la historiografia catalana del segle XIX i de gran part del XX va perdre l'oportunitat de fer una anàlisi serena de tots els elements implicats en el conflicte, incloses les famoses *llibertats*. L'esforç posterior de clarificació historiogràfica del conflicte remença va fer girar l'òptica uns quants graus. Però segurament encara som lluny de resultats conclouents. Manca una anàlisi contrastada entre les teories polítiques de Margarit i les teories eiximenisanes sobre la *res publi-*

ca, bo i tenint en compte la realitat pràctica de l'estira-i-arrotonsa de les Corts d'aquell temps, i ponderant els diversos elements i interessos en litigi. Perquè, quan Eiximenis teoritza, tot just cova el problema remença i encara no s'ha posat clarament sobre la taula el problema del conflicte pel govern de les ciutats, la *Busca* i la *Biga*. Tot això esclatarà en ple segle XV, coincidint amb el canvi de dinastia, i no pas només a causa del canvi. Aleshores, per a poder entendre el canvi d'òptica que va de les teories polítiques d'un Eiximenis a les d'un Margarit, caldria precisar bé què hi ha d'utòpic en les teories del menoret i de renovador o d'inevitable en les del bisbe-cardenal. Aquest, en efecte, no és un teoritzador del poder absolut del monarca, sinó del poder —vicari— del rei, instituït per Déu, l'exercici del qual no depèn del tripijoc d'interessos de les classes altes —noblesa i burgesia. Margarit teoritza una monarquia forta, que no abandoni els afers de l'estat en mans d'unes classes dirigents engegades pels seus interessos i capaces de convertir l'estat en un simple marc de les seves disputes i baralles per controlar el poder, que és el que havia passat durant el segle XV a Castella, i a Catalunya a partir del regnat de Joan II. L'únic límit del rei, segons Margarit, és la llei divina i els deures imposats per Déu a la institució monàrquica, llei i deures que li fan avinents cada cop que convingui l'Església i, en definitiva, el papa, vicari de Crist. El llibre de Sobrequés, que no entra a fons en la discussió teòrica, ofereix, en canvi, una gran quantitat d'elements de reflexió per a ponderar com neix en l'esperit de Margarit la seva concepció de la monarquia. Margarit no posa en qüestió el pactisme, ni les Corts, ni les classes, ni les oligarquies. Davant el desgavell de la guerra, dels canvis de legitimitat, dels canvis de partit, de dotze anys de guerra que no solucionen res i que únicament tenen la virtut d'empobrir, afeblir i amputar el país, madura la idea d'una monarquia més *virtuosa*, és a dir, més forta, que Margarit només podia teoritzar en el marc de pensament d'un eclesiàstic reforçat de canonista.

El cas de Margarit, partidari d'un monarca fort, no d'un monarca absolut, planteja un altre problema: el marc teòric —ja no eiximenià— que presidí l'activitat de les Corts catalanes modernes. Derrotats els Braços en el seu intent de tenir el rei sota control —la concòrdia de Vilafranca—, no per això Catalunya va dimitir en el seu afany instintiu de limitar-ne el poder. Ara estem en portes d'una descoberta de pes: l'activitat efectiva del Tribunal de Contrafacció, arrancat en les primeres i últimes corts del primer Borbó (1701-1702), amb activitat i sentències publicades tant en temps de Felip V com en el de Carles III d'Habsburg, declarant invàlides disposicions dels dos monarques per contrafacció de les Constitucions. Aquest és el veritable coronament constitucional del pactisme, i un pas que acostava Catalunya a les nacions més civilitzades del moment. No crec que hagin estat estudiats els camins pels quals hom arribà a un resultat tan espectacular. I no crec que els camins siguin únicament el joc d'interessos de classe. Segurament l'experiència de la crisi política i constitucional del 1640 en fou un dels detonants. Però queda per assenyalar l'itinerari de teoria pròpiament jurídica que va dur al resultat esplèndid de les primeres corts del XVIII. És un buit semblant al que veiem en l'època post-margaritiana. No hi haurà manera d'omplir aquests dos buits? I no s'hauran d'omplir buscant en els tractadistes constitucionals catalans moderns o en les mateixes sentències de la Reial Audiència l'elaboració de criteris pròpiament jurídics, emanats de l'esperit de l'ordenament constitucional català i tendents a la limitació institucional, no simplement conjuntural, pactada i *pagada*, com deia el comte de Pallars al segle XV, del poder del monarca?

A diferència de molts dels seus contemporanis i de molts del seu partit, que no foren gens escrupolosos en el regateig d'avantatges econòmics a canvi de fidelitats polítiques, Margarit definí les seves fidelitats amb altres criteris, teòrics i pràctics. Resumint, jugà a favor d'un poder reial fort i capaç de fer-se respectar. Per això, mort Joan de Lorena, gravità novament a favor de Joan II i, després, és clar, de Ferran II.

Els homes que han viscut en períodes tèrbols i conflictius rarament eviten que hom els pugui considerar suspectes de totes les duplicitats i de les duplicitats més extravagants. Què no s'ha dit de tants dirigents del temps de la República del 1932 i de la subsegüent guerra civil! També Margarit ha estat jutjat severament. Tate i Sobrequés han escrit unes biografies no

elogioses, no condemnadores del personatge, sinó clarificadores. Ara que totes dues són sobre la taula, s'ofereix l'avinentesa d'aprofundir en el personatge i en tot el seu entorn. El fresc de la guerra civil catalana del segle XV és una mina per a conèixer actituds, hàbituds, inclinacions, temptacions, mètodes de treball, apassionaments, encerts i errors en la política catalana de tots els temps. Qualsevol llibre o reflexió que ho avivi és benvingut en els moments presents, on podríem haver entrat ja en un altre període de lluita per les *llibertats* catalanes, que ho serà tot menys un passeig triomfal, i per les mateixes o per raons molt semblants que no ho fou el segle XV, ni el XVII ni el XVIII.

Per ajudar en aquesta tasca, els editors han enriquit el volum amb un instrument essencial: una bibliografia a cura de Maria Àngela Vilallonga i Lluís Lucero. Dos mapes, un de la Força Vella de Girona, l'altre de tota la ciutat durant el segle XV, proporcionen al lector l'oportunitat de llegir amb precisió algunes pàgines que sense els dos mapes podrien ésser confuses. Sembla un instrumental petit, però no ho és. El primer és indispensable per a progressar; el segon també ho era, després dels treballs decisius que en matèria d'història urbana de la ciutat han aparegut els darrers decennis. En aquest sentit, els fills i nét editors continuen enfonsant la rella en el solc obert per llur pare i avi; els honora que ho facin i que ho facin bé.

Jaume de Puig i Oliver

Carme RAMIÓ COSTA, *Processus iudicii et actus procedendi in iudicio en el derecho histórico catalán*, Barcelona, PPU, 187 pp.

L'objectiu del present llibre és el d'exposar les bases del dret processal històric de Catalunya, tema, sobre el qual pocs treballs hi han estat dedicats.

L'autora, s'havia dedicat a la procuració abans d'estudiar el present tema i ara s'encara amb el tema teòric del dret processal català, continuant l'obra d'autèntics mestres com Ramon Dou Bassols, Víctor Ferro, Josep M. Font i Rius i Tomàs de Montagut.

El darrer, director del treball, avala un estudi, que ressegueix la trajectòria del tema entre els segles VII (*Liber iudiciorum*) i XVIII (llibre terç de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* del 1704), després d'haver passat pel dret feudal, els *Usatges*, el *Ius commune*, el dret inquisitorial, el civil i l'arbitral, i el privilegi *Recognoverunt proceres*. I d'haver desgranat les idees principals de l'esmentat llibre terç, com és l'humanisme jurídic, tant en la pràctica jurídica com en l'axiologia del dret teòric. El llibre que ens ocupa ha plantejat el tema de forma general, presenta els grans trets de la recerca, els acosta al públic lector no necessàriament especialitzat i apunta la feina que encara hi ha a fer. És, doncs, una primera síntesi d'un tema que necessita un cultiu major i alhora permet d'esperar futures aportacions de l'autora. De més a més, cal saludar el to pedagògic i esquemàtic que ella li ha sabut donar, servint-se, per exemple, de quadres i esquemes, car el dret processal esdevé sovint una matèria àrdua, només a l'abast de juristes especialitzats en aquest camp. I augurem-nos que l'autora coroni prest la seva preparació amb el títol doctoral.

Rafael Ramis Barceló

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La Real Audiencia de Mallorca en la época de los Austrias (1571-1715)*, Barcelona, Publicacions de la Universitat Pompeu Fabra 2010, 430 pp.

Amb aquest títol recent, l'autor continua oferint-nos el nou i novè resultat del seu treball constant sobre el mateix tema, ací concretat en la història de les antigues institucions jurídiques de l'antic Regne de Mallorca, el nom del qual era aleshores *Regnum Maioricarum et insula-*